

POZNATKY RESTAURÁTORA ZÍSKANÉ PŘI RESTAUROVÁNÍ ROMÁNSKÉHO PORTÁLU KOSTELA SV. PROKOPA V ZÁBOŘÍ NAD LABEM

JAN BRADNA

Románský portál kostela sv. Prokopa v Záborku nad Labem jsem restauroval v letech 2002–2005. Práce na něm předčily po všech stránkách náročnost mých předešlých

restaurátorských zkušeností na významných památkách. Portál byl ve značně zdevastovaném až havarijním stavu. Na počátku prací jsem provedl restaurátorský průzkum s dokumentací, který je nutnou součástí restaurování (popis stavu památky před restaurováním, fotodokumentace, zmapování restaurátorského vývoje). K tomuto průzkumu jsem přizval další specialisty: Ing. Karol Bayer a Ing. Tatiana Bayerová uskutečnili chemicko-technologický průzkum, RNDr. Zdeněk Štaffen průzkum petrologický. Když jsem opatrně začal sondami vnikat do nitra památky, což nebylo těžké, protože v archivoltě byly ve spárách hluboké otevřené trhliny, zjistil jsem, že stav portálu je skutečně havarijní, proto bylo nutné povolát ještě statika Ing. Jindřicha Rineše. Ten potvrdil, že portál je ve stavu ohrožení samotné své existence. Havarijní stav, který nebyl při pouhém vizuálním zkoumání patrný, dosti změnil náplň a celý rozsah prací. Na začátku restaurování jsem byl veden představou o týmové spolupráci badatelů a specialistů všech dotčených profesí, kteří budou sledovat průběh práce a sami ze svého úhlu pohledu k ní přispívat, což dává předpoklady pro co nejlepší výsledek restaurování. Podobný model velmi přínosné spolupráce památkářů, badatelů a restaurátorů byl uskutečněn v letech 2000 a 2001 při restaurování portálu kostela v klášteře Porta coeli v Předklá-

teří u Tišnova, jehož restaurování a průzkum bylo i zahraničními účastníky vysoce ceněno (např. na mezinárodní konferenci v Brně roku 2003). Podobná představa spolu-

Obr. 1: Záborku nad Labem, kostel sv. Prokopa. Stav průčelí kostela před započatím restaurování portálu v roce 2002 (všechny snímky J. Bradna).

práce se bohužel nepodařila zcela naplnit u portálu v Zábोři, kdy Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze úplně nesynchronizoval průběh průzkumu a prací na restaurování portálu. Přesto si velmi cením památkářského dohledu Josefa Burgeta a Ing. arch. Karla Kibice ml., kterým tímto děkuji za cenné rady a připomínky. Celá akce kolem portálu v Zábоři byla ale tak významná a složitá, že v ideálním případě by si zasloužila pravidelné sledování daleko většího týmu odborníků. Během restaurování v Zábоři se dvakrát sešel tým badatelů stavebněhistorických průzkumů. Tehdy jsem portál stále ještě zachraňoval před zřícením, proto jsme nemohli vzájemně prodiskutovat mnoho pozdějších poznatků. Katastrofální technický a stavební stav portálu musel být řešen injektáží, stažením táhly a podezděním pravého základu. Injektáž byla provedena směsí se speciálním vápnem, které dodala firma AQUA. Do portálu bylo pod tlakem pouze jedné atmosféry natlačeno 581 litrů této injektážní hmoty, což svědčí o havarijním stavu zdiva. U zdiva portálu je tato situace vyřešena, ale okolní zdi této části kostela jsou v podobném stadiu stále.

Proběhly roky práce i závěrečná kolaudace, která se ničím nevymykala nad rámec běžné praxe. Během celého restaurování jsem dokumentoval a popisoval každý objev, který jsem zde našel. Restaurátor přímo u památky žije celé měsíce, dotýká se jí, vniká do vnitřku hmoty. Tak se dá objevit nebo vyhodnotit mnoho poznatků, přesto se necítím povolán zasahovat do stavebněhistorického průzkumu. Vděčím však panu Ing. Janu Sommerovi, který prováděl stavebněhistorický průzkum, za řadu informací i za jeho vstřícný přístup. Pokračováním prací na kostele byla pověřena stavební firma Obnova památek Kutná Hora. Pouze na přímou žádost jednatele firmy pana Jiřího Beni jsem na věži, kterou opravovali, mohl restaurovat okna, za což mu zde také děkuji. Přes uvedené problémy je v Ročence 2006 Národního památkového ústavu, územního pracoviště středních Čech v Praze restaurování portálu velmi příznivě hodnoceno.¹⁾ Proto si dovoluji předložit v tomto příspěvku poznatky restaurátora o zábořském portálu.

1) Ročenka NPÚ ÚOPSC 2005, příloha časopisu Památky středních Čech

Obr. 2: Zábоři nad Labem, kostel sv. Prokopa. Stav románského portálu před započatím restaurování v roce 2002.

Po prvním seznámení s portálem jsem vyslovil domněnku, že proporce portálu a jeho zasazení nad terén nejsou v souladu. Portál je proporcčně příliš vysoký a štíhlý. Jeho současné vyvýšení je dáno cihelnými sokly mezi spodní hmotou portálu a terénem. Výška terénu okolo kostela se během jeho existence měnila. Vnější boční strany portálu jsou kryty mohutnými cihlovými pilíři, které jej podepřely po těžkém poškození. Do nich zabíhají boční části archivoly a zakrývají i místa, kde by měly stát venkovní, v řadě třetí sloupky. Pilíře byly pokryty tvrdou novodobou omítkou a viditelnou střední část portálu velmi opticky zužovaly a svíraly. Stejná omítka také pokrývala zadržku původně volně průchodného portálu a část kvádrového zdiva okolo ny-

20, č. 2, 2006, titulní strana, 2. strana obálky (popis obrázky), s. 66, 67, 68, 89, 92, 93, 95, 96.

Obr. 3: Zábřeh nad Labem, kostel sv. Prokopa. Stav románského portálu po dokončení restaurování v roce 2005.

nějších dveří. Jako první krok při restaurování jsem začal snímat omítky na pilířích. Předpokládal jsem, že v cihelném zdivu mohou být částečně zazděny fragmenty zde původně stojících sloupků, byť pouze jako stavební materiál. Že zde již v cihelné obezdívce sloupky nestojí, bylo patrné ze sondážních průrazů v cihelných pilířích u stěny portálu z období minulých průzkumů, které roku 1971 prováděl ak. soch. M. Smrkovský. Viditelné fragmenty v pilířích bohužel nebyly. Jestliže tam jsou, tak se nacházejí uvnitř zdiva. V cihelné vyzdívce nad vchodem, kde jsem také sňal omítku, byl jen jeden pískovcový kvádřík. Na obou stranách od dveří jsem po sejmutí omítky odhalil kvádrové opukové zdivo. Hlavně nahoře se částečně zachovala svislá hrana kvádrů, které tvořily okraje průchodu portálu. Při osazování barokního ostění byla tato část místy hrubě osekána či částečně od-

bourána. Po osazení ostění byla vzniklá mezera velmi chaoticky zazděna, většinou cihlami. K zazdívce vlevo od dveří byl také použit asi zde vybouraný opukový kvádřík. Na jeho lici je fragment kružidlem ryté kompozice kružnic a další rýsování. Na zachovalých kvádrech jsem hledal návaznost této konstrukce, ale marně. Ta byla asi v místě, které bylo vybourané a materiál se nedochoval. Kámen jsem opět zasadil na stejné místo. Je dobře viditelný a rýsování čitelné. Je jen trochu níže pod lícem tmelu, který spojuje vybourané místo s okolní zachovalou plochou, aby bylo jasné řečeno, že zde není žádná doteková návaznost s okolím.

Zdivo nad portálem bylo také omítnuté. Již v omítce byly hlavně na levé straně praskliny. Po odhalení zdiva se ukázalo, že praskliny jsou velké a jdou do hloubky. Celá váha roztrhaného zdiva ležela přímo na portálu. Bylo jasné, že zdivo je druhotné. Statik Ing. Rineš navrhl rozebrání zdiva a nad portál vyzdění vynášecího klenebního pasu, na který se opět vyzdí vybouraný materiál.²⁾ Nahoře ve zdivu byl podélně položený trám, silně rozpadlý, s hřeby a kramlemi. Je to stahovací kleština, která jde asi po celé šíři průčelí kostela. Obdobný trám ve stejné výšce je i uvnitř kostela. Ten je ale dobře zachovalý a objevili jsme jej později. Na lici průčelí byly odhaleny dvě vrstvy omítek. Ve zdivu byly nalezeny dva velké kusy škvárové strusky. Všechny nálezy jsou zachovány a k dispozici.

Bohužel odhalení horní plochy portálu se nekonalo. Na této ploše jsou tři vrstvy cihel. Spodní vrstva má osekanou dolní hranu. Na těchto cihlách je namodelovaný druhotný dekor horního pasu archivoly. Byla provedena sonda ve dvou horních vrstvách cihel, ale třetí spodní vrstvu jsme si už nedovolili narušit, protože jsme se obávali, že by se tím mohla poškodit statika památky.

Horní dva pasy archivoly jsou modelované z hrubší malty na konci 19. století. Dekor je namodelovaný na zmiňovaných cihlách. Tvarově je správný a vychází z originálu. Původní kamenný fragment, kterému modelace a rekonstrukce odpovídá, je na zachovalé části pasu vlevo na okraji. Nyní je toto místo zakryto pilířem, ale při restauro-

2) Rozebírání i celou práci dokumentoval Ing. Sommer.

Obr. 4: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa.. Stav archivoly před započatím restaurování v roce 2002.

Obr. 5: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Stav archivoly po dokončení restaurování v roce 2005.

vání bylo viditelné. I druhý nanášený pas s dekorem pletence vychází z původního originálu. Jeho čitelné fragmenty jsou na pravé straně portálu. Další čitelný kamenný úlomek líce originálu byl nalezen při archeologickém výkopu před portálem vpravo. I když stav portálu byl katastrofální, stále je ve své podstatě zachovalý v původním materiálu. Povrch byl ale v minulosti často domodelován. Nejméně vhodné přemodelování je z téměř čistého šedého cementu asi z konce 19. století. Tehdy nový a moderní materiál zde byl použit v nebyvalé míře, hlavně na sochařských figurálních a zoomorfních prvcích. Sádrový odlitek zábořského portálu v la-

jsem také udělal, protože není v současných možnostech řešit a brát na odpovědnost tak těžký úkol. Vyřešení problému, zda se zde cement ponechá nebo se bude snímat, zřejmě čeká na další generace. Sondy jsem zdokumentoval a zatmelil chudším tmelem z umělé opuky, aby byly případně dobře snímatelné. Nejzachovalejší částí archivoly vůbec je reliéf psa, který je druhý odspodu na pravé straně v šestém pase archivoly. Dobře zachovalé byly také reliéfy psa umístěného pod předešlým a vepře, který se nachází na něm. Opuka, ze které je portál zhotoven, má asi tři stupně kvality. Blok, z něhož je sekán zmiňovaný pes,

pidariu Národního muzea, o kterém jsme se učili jako o dokladu románského sochařství, je odlitkem po tomto novověkém, někde dosti volném cementovém restaurování. Technický kontrast tvrdého neprodyšného cementu naneseného na rozpadlou měkkou opuku měl velmi neblahé účinky, které trvají dodnes. Cementem je přemodelována na třetím pasu archivoly valná většina zvířat a dvě mužské postavy oděné do dlouhých sukní. Naštěstí mnohem méně je cementem přemodelován osedlaný kůň pod těmito postavami níže vpravo. A cementem nebyl vůbec překryt ozbrojenec se štítem a kopím dále vpravo dolů. Ještě jsou cementem překryta nebo přímo přemodelována zvířata ze šestého pasu. V tomto pasu je vlevo úplně dole zvíře (snad jalovice), po sejmutí nánosů malty pod jeho zadní nohou jsem objevil až u hlavice shodnou nohu stejného zvířete, ale mnohem menší a z opuky. Současné cementem vymodelované zvíře má jiné rozměry i posunuté umístění. Proto se s jistotou nedá říci, které cementem přemodelované zvíře velikostí nebo umístěním odpovídá původnímu. Do cementových krust jsem vibrační jehlou udělal orientační sondy. Pod cementem jsou dutiny a většinou zcela degradovaný povrch a na kousky rozpadlá hmota opuky. Jen u horních mužských postav v řízích je původní povrch většinou až překvapivě zachovalý i s vrstvami vápenných nátěrů. Do obličejů jsem vůbec nezasahoval. Místa orientačních sond jsem volil tak, abych nenarušil tvarovou kontinuitu současného povrchu a mohl jej opět zaretušovat. To

Obr. 6: Záboreň nad Labem, kostel sv. Prokopa. Levá strana archivoly, stav během restaurování v roce 2003. Pod cementovým zvířetem dole u hlavičky fragment původního menšího zvířete z opuky. Pod dolní svislou palmetou nad hlavičkou patka – drápek. Tyto drápky ukončují pouze pasy, které jsou nad nárožními spodní architektury.

Obr. 7: Záboreň nad Labem, kostel sv. Prokopa. Levá strana archivoly, stav během snímání silné druhotné cementové vrstvy na provazci v roce 2003, jasně viditelné druhotné modelační doplňky. Vpravo již poodhalené figury spodního pasu.

Obr. 8: Záboreň nad Labem, kostel sv. Prokopa. Pravá strana archivoly, stav na počátku restaurování v roce 2003. Díl s reliéfy psů má nejlépe zachovaný povrch. Vlevo v rozjeté spáře viditelné seký dláta. Vpravo od psů není spára – dva pasy jsou zde z jednoho kusu kamene.

Obr. 9: Záboreň nad Labem, kostel sv. Prokopa. Pravá strana archivoly, stav během restaurování v roce 2003. Částečná plastická retuš. Ve spárách zatmelené trubky pro hloubkové injektování.

Obr. 10: Zábory nad Labem, kostel sv. Prokopa. Horní část archivoly uprostřed, mužská postava v dlouhém šatě. Průzkumové sondy v druhotné cementové povrchové krustě (stav v roce 2004).

Obr. 11: Zábory nad Labem, kostel sv. Prokopa. Pravá část archivoly, postava ozbrojence, na pletenci vpravo viditelné druhotné doplňky z betonu (stav během restaurování v roce 2005).

je asi ze všech nejlepší. Zachovalost není dána třeba místem osazení, ale hlavně kvalitou kamene. Hlava vepře, který je umístěn nad psem, je už z jiného bloku a dost rozpadlá. Povrch těla psa je téměř celý autentický. Jen malá rušivá

povrchová poškození jsem jemně galerijně restauroval. Na povrchu těla psa je také nejvíce a téměř v plném rozsahu zachovalý žlutý monochromní nátěr. Manželé Bayerovi prokázali, že pod tímto nátěrem není přítomnost téměř žádných povrchových nečistot, a proto nátěr musí být původní, zhotovený velmi brzy po vzniku portálu, možná ještě na jiném místě, jestliže osazení portálu v Zábory není původní. Další pasy s rostlinným listovým dekorem byly v minulosti částečně doplňovány maltovými materiály. Zde jsem čitelná chybějící místa doplňoval ne maltou, ale umělou opukou, protože hmota pod opadnou maltou je opuka. Proto jsem původní materiál respektoval a podporoval. Devátý pas archivoly – provazec – byl pokryt nej-

silnější vrstvou téměř čistého cementu. Po jeho opatrném sejmutí vibrační jehlou jsem odhalil hlavně na levé straně krásně zachovalý povrch i s fragmenty vrstev barevných vápenných nátěrů. Zajímavý je také předposlední desátý pas. Zde jsou na pravé straně fragmenty původního dekoru. To byly kolmo na pas posazené kamenicko-sochařsky stylizované špičky snad akantových listů. Je to velmi zajímavý doklad sochařského až trojrozměrného přepisu rostlinného motivu. Tento dekor ale byl asi velmi poškozený, protože byl příliš plasticky vysunutý. Zřejmě na konci 19. století byl částečně přemodelován stejným plochým listovým dekorem, jaký je na pase úplně nahoře. Ale několik nejvíce dochovalých původních prvků zde bylo ve fragmentech přesto zachováno. Ty jsem galerijním restaurováním retušoval tak, aby byl čitelný jejich původní jazykový tvar a modelační členění. Zajímavý je spároroz celého archivoly. Jednotlivé pasy jsou dlouhé úzké prohnuté díly. Jsou sekané užším ostrým dlátem až dosti kolmými seky, asi dřevěnou paličkou. Dřevo je pro úder při povrchovém opracování opuky nejvhodnější. Tyto seky jsou viditelné v rozjetých spárách. Posuny stavby byly jistě už historické, protože ve spárách byly opět vápenné nátěry. Pouze na obou dolních koncích jsou spodní části pasů č. 5 a 6 vysekané dohromady z jednoho kvádru. Mezi pasy zde není spára. Pravý kvádr je právě z toho nejlepšího materiálu z celé archivoly. Levý díl není nahoře rovný, ale pas č. 6 je delší. Dokazuje to, že tvůrci portálu – kameníci – dokonale dovedli využít kapacitu dodaných kvádrů kamene. Dolní konec sedmého pasu se svislými palmetami končí na obou stranách nad nárožími zadní stěny architektury dolní části portálu. Kamenný pas zde až dole těsně nad hlavici vystupuje v jakousi vysunutou hranatou patku trojúhelníkového půdorysu – drápek. Tato patka není přisazená, ale je z jednoho kusu s dílem archivoly. Nad vnějšími nárožími jsou tyto drápky mezi nohama zvířat, která jsou až dole na konci pasů. U jiných pasů tyto drápky nejsou.

Obr. 12: Záborech nad Labem, kostel sv. Prokopa. Spodní pas archivolty, levá střední postava muže po odhalení a dokončení restaurování v roce 2005.

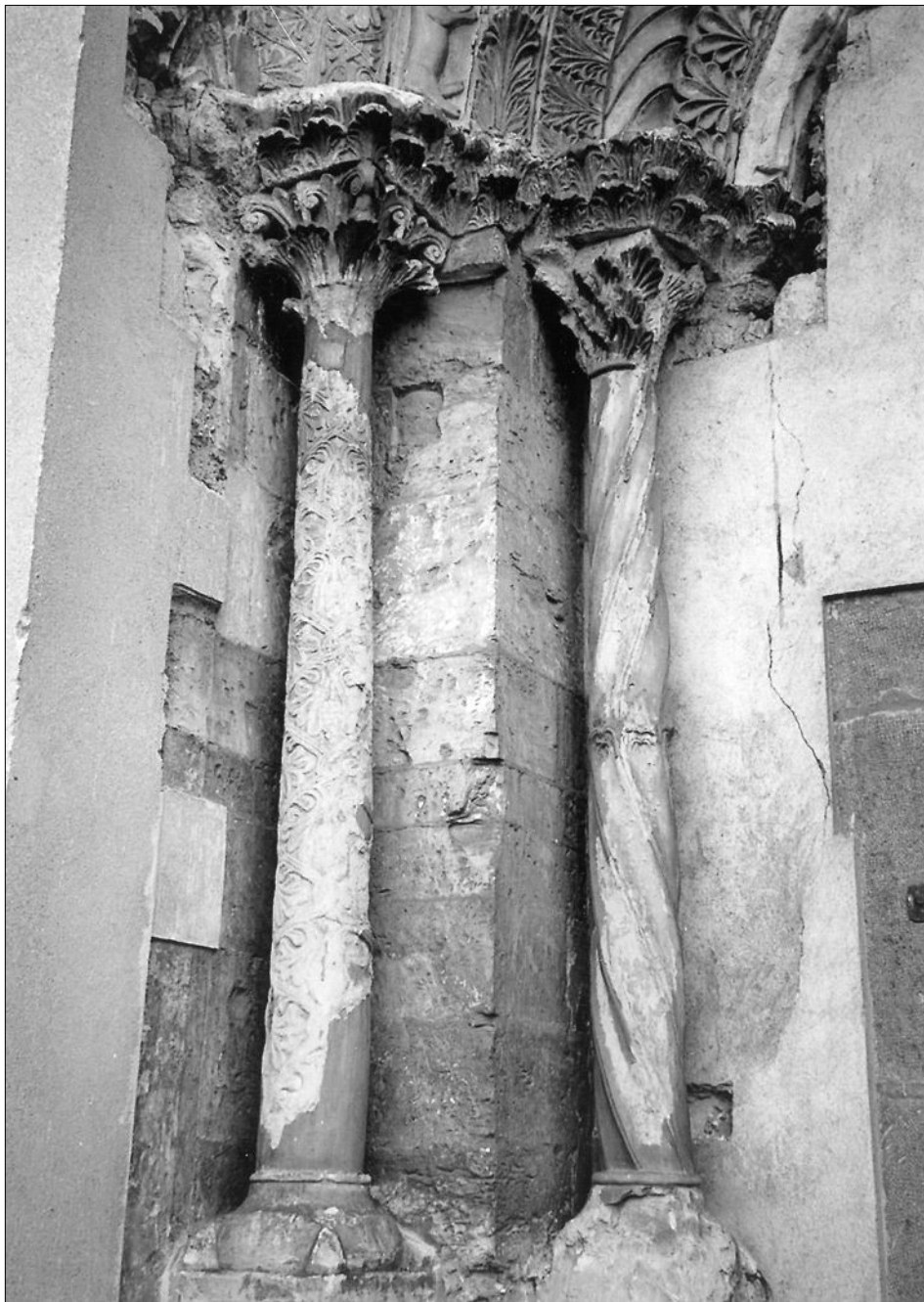
Obr. 13: Záborech nad Labem, kostel sv. Prokopa. Spodní pas archivolty uprostřed, vlasy mužské postavy (stav během restaurování v roce 2005).

Samostatnou kapitolou celého portálu je nejspodnější 11. pas archivolty. V mnoha věcech se celému portálu jaksi vymyká. Až do září 2004 byl jeho spodní podhled zakryt cihelnou vyzdívkou, která asi vznikla při osazení současného vstupního ostění. Ta z velké části zakrývala dochovaný povrch figurální výzdoby pasu, která je směrem dolů. Čelní viditelná strana pasu byla citelně porušená, téměř úplně bez modelace. Modelace postav byla viditelná jen ve dvou již dříve otevřených sondách. Posunutí vyzdívky v rámci res-

Obr. 14: Záborech nad Labem, kostel sv. Prokopa. Horní plocha portálu během dočasného odhalení při rekonstrukci druhotného zdiva (stav v roce 2004).

taurování směrem dovnitř do kostela o pouhých 15 cm bylo velkým problémem. Z vnitřní strany na cihelnou vyzdívkou těsně přiléhala zadní strana varhanní skříně, kterou nebylo možno posunout dopředu. Proto musely být varhany odborně rozebrány. Tím byl vytvořen prostor k posunu vyzdívky a také odhalena a zpřístupněna zadní strana archivolty portálu. Vyzdívka mohla být posunuta dovnitř jen v horní polovině od hlavic do oblouku archivolty. Dolní polovina od hlavic k překladu vstupních dveří do kostela musela zůstat na místě, protože za ní je hned konstrukce podlahy kůru. Nepovažuji to za ideální řešení, protože původní stav průchodu portálem mohl být lépe naznačen. Na bocích tehdejšího průchodu stále zůstávají zakryté krásné a dobře zachovalé hlavice. Spodní poslední pas archivolty je velmi štíhlý. Je zhotoven pouze ze tří dílů, mezi nimi jsou tedy jen dvě spáry. Spára uprostřed je prasklina středního dílu. Díly jsou doslova jako luk prohnuté. Technická zručnost tvůrců zde byla velká. Tento díl archivolty je z jiného kamene než celý portál. Přesné určení podává RNDr. Štaffen ve svém příspěvku. Je to jakýsi druh opuky, která obsahuje i jemný písek, což je ideální sochařský kámen. Podle RNDr. Štaffena se obdobný kámen těžil v Praze a použil ho i Petr Parlér na sochu sv. Václava ve Svatováclavské kapli. Také umístění celého pasu je v konstrukci portálu jaksi přidáno navíc. Všechny pasy mají dole od hrany hlavic odstup 14 cm. Tento poslední pas je vsunutý také do prostoru 14 cm od hrany hlavice. Sám pas má sílu 9 cm, takže od hrany má odstup pouhých 5 cm. Na pasu je šest figur, kte-

Obr. 15: Zábřeh nad Labem, kostel sv. Prokopa. Levá střední část portálu (stav před restaurováním v roce 2002).

ré jsou na levé straně mnohem zachovalejší. Figury jsou oděné do dlouhých rouch. Ta nejčitelnější, která je druhá odspodu vlevo, má na hlavě snad čepici nebo přilbu, v ruce hůl, zachovalou pouze od dlaně dolů. Roucho je členěno vrypy do povrchu drapérie, které tvoří jakési kreslené vrstevnice. Stejně roucho má i levá spodní figura. Vlasy u horních figur jsou řazené do dlouhých úzkých pramenů. Vlasy soch by snad mohly být obdobné s vlasy dalších figur na archivolte, ale jejich draperie je odlišná.³⁾

3) Je pravděpodobné, že existuje spojitost mezi sochařskou výzdobou Juditiny věže a zábořským portálem, na což poukazuje podobnost časová i materiálová. Srovnatelné svým charakterem jsou zejména hlavy klečících postav (snad Vladislava II.) z Juditiny věže a vlasy horních figur i draperie postav z portálu v Zábřehu, přestože obě díla jsou velmi rozdílná ve svých rozměrech. Jistě by stálo za úvahu obě památky vzájemně porovnat a prozkoumat ve vzájemných souvislostech.

Portál v Zábřehu byl na konci 19. století odléván. Odlitek je v lapidariu Národního muzea. Jediným viditelným pozůstatkem odlévání portálu je pomocné vyrovnání zdiva cihelného pilíře sádkou vlevo na straně přiléhající k portálu, aby tam asi bylo možné zhotovit zasunutý sádkový klín. I pomocné práce dělají štukatéři sádkou, ne maltou. Zedník by zdivo sádkou nevyrovnal. Na portále se zachovaly tři hlavice a tři sloupky. Dva na levé straně, jeden na pravé straně. Další současný pravý prostřední sloupek je betonový odlitek téhož sloupku z levé strany. Odlitek je z konce 19. století, kdy byla dělána celková oprava a odlití portálu. Odlitý sloupek jsem musel rozebrat a znovu osadit, protože nebyl dobře upevněný a hrozil pádem. Odlitek hlavice i sloupu je po všech stránkách velmi nekvalitní. Dnes by podobná úroveň nebyla přijatelná. V duté betonové hlavici byly kusy nové dlažby, která byla tehdy asi osazována a je v kostele dodnes. Za hlavici na opukových kvádrech byly dobře zachovalé vrstvy vápenných nátěrů, dokumentované Ing. Bayerem, které zde byly nanášeny během celého období, co tu hlavice nebyla. Vnitřní hlavice jsou uprostřed horizontální hranou rozděleny na dvě poloviny. Dolní kalich je pod dělicí hranou od čelního nároží zaříznutý šikmo ostře dovnitř. Asi ve třech čtvrtinách plochy se kolmým zubem zářez vrací ven a tvar pokračuje v normálním líci. Tím vzniká uprostřed hlavice ostrý úhel zaříznutý do pravoúhlé hlavice. Celá její modelace tím získává větší plasticitu a živost. Restaurování hlavice bylo až vzrušujícím tvůrčím úkolem. Na kalichu hlavice jsou nakomponované voluty nebo až rozevláté listy. Některé prvky této povrchové modelace byly téměř zachovalé, jiné značně poškozené. Další byly modelačně druhotně doplněné hnědým maltovým materiálem, nebo zde zůstaly jen lomové plošky a torza. Celou tuto rozdílnou skladbnost jsem využil k umocnění uměleckého díla. Doplnky jsem ponechal, lomové části respektoval a v tomto charakteru doplnil. Zachovalé části, které byly tvarově srozumitelné a jen lokálně poškozené, jsem restauroval v plném rozsahu. Sclující retuš v těchto místech nebo základních plochách a hranách umožnila tvarové uklidnění a celkové zčistění. V modelaci akantových listů jsou velmi hluboké a ostré zářezy, které velmi efektivně zvýrazňu-

jí vysokou plasticitu. Byly do opuky doslova vyřezány velmi ostrou a tenkou čepelí. Podobnou čepelí jsem je opět čistil. Technika zářezů a hlavně nástroj, kterým je vyřezali, jsou dokladem vyspělosti tvůrců i jejich technického vybavení. Při zkoumání obnaženého cihelného zdiva bočních pilířů objevil Ing. Sommer na obou stranách fragmenty obou vnějších hlavic. Vlevo vnitřní strana fragmentu vbíhá pod zdivo pilíře. Na vnější straně jsme pod omítkou odhalili krásný kalich hlavice. Ten byl při zazdění značně fragmentární a byl již přeplástován maltou s několika vápennými nátěry. Na pravé vnější straně je zachovalý základní kvádr hlavice, na kterém je krásně čitelný obrys odpadlé modelace listoví na kalichu. Okolí hlavic na obou stranách portálu na bocích pilířů bylo restaurováno tak, aby fragmenty byly viditelné. Na pravé vnější straně dole pod hlavicí je fragment profilované plinty pod soklem sloupku. Je zde jasně zachován vnitřní rúžek zalomení. Krásnými sochařskými díly jsou také vnitřní točené sloupky. Byly značně plasticky porušeny. Úměrnou tvarovou retuší jsem se jim snažil dodat dřívější krásnou gradaci a uměleckou sílu. Tato díla bych umělecky přirovnal ke stejné samostatné dokonalosti, jakou má často prezentovaná kubistická lucerna vzhůru na Jungmannově náměstí v Praze. Sloupky i hlavice by mohly být až samostatnými sochařskými díly. Neméně významné, zajímavé a krásné je kvádrové zdivo za sloupky. Můžeme je považovat za samostatné dílo, i když tvoří součást a pevnou oporu celého portálu. Dlouho jsem postupně hledal míru plastické i barevné retuše, aby tyto plochy byly nosnou oporou celé kompozice a vypadaly zcela přirozeně bez viditelného zásahu restaurátora. Každý kvádr je samostatným dílem ve své struktuře i barevnosti. Restaurováním zde jsou jasně vymezené nároží, plochy s viditelnou skladebností kvádrů a styčné hranice mezi kameny a cihlovou funkční přízdívkou. Vlevo od ostění vstupních dveří, asi 2 m nad zemí, je stále v kvádrovém zdivu kolmo zapuštěný silný železný čep, snad dříve konzola. Na druhé straně kámen v těchto místech chybí a nelze ověřit, zda tu také bylo železo. Do kvádrů jsou vyryté kresby zvířat i lidská hlava z „anfasu“ (tyto rytiny podrobně zakreslil Ing. Sommer). Výška umístění rytin od-

Obr. 16: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Levá střední část portálu. Vpravo viditelná hrana průchodu portálu. Vlevo cihelný pilíř, který nahrazuje třetí sloupek, vymezený spárou (stav po restaurování v roce 2005).

povídá výšce zvednuté ruky člověka, kdyby stál asi o 60 cm výše než může nyní. Rytiny nemusely vznikat až po tomto osazení portálu, ale i dříve.

Pod patkami sloupů jsou čtyři sokly, které byly na povrchu rozpadlé a tvarově degradované. V nečitelnosti povrchu opět Ing. Sommer rozlišil na třech reliéfní výzdobu. V průběhu dvou let jsem postupně a opatrně prováděl pouhou zřetelnou galerijní retuš umělou opukou. Na pravém vnitřním soklu je jakési kočkovité skrčené zvíře, celkem dobře čitelné. Na obou stranách soklu jsou těla a uprostřed nahoře na rohu je společná hlava obou těl. Dále vpravo je na obou stranách soklu siréna, nad ní chybí horní část soklu s římsou. Je zde omítnutá cihla a na ní stojí nový sloupek. Na levé straně na vnitřním soklu je povrch stěn nečitelný. Dále na dalším soklu vlevo jsou na obou stranách

Obr. 17: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Levá vnitřní hlavice sloupu. Uprostřed kalichu hlavice viditelné zářezy, které zvyšují její plasticitu. Viditelné jsou hluboké prořezávané rýhy v akantových listech (stav po restaurování v roce 2005).

Obr. 18: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Fragment hlavice levého vnějšího sloupku zachovalý v druhotném cihelném pilíři (stav během restaurování v roce 2004).

patrné dílčí reliéfní fragmenty zvířete, snad býka. Opět pro obě strany byla společná hlava. Nejvíce je patrná zadní noha a stehno na přední straně soklu vlevo. Tento reliéf jsem jen opatrně na některých místech trochu scelil a zčistil. Spíše to bylo zklidnění okolí, aby vlastní fragmenty reliéfu nebyly tak příliš rušeny. Více nebylo možné, protože při větším zásahu by bylo nebezpečí, že vznikne jakási zavádějící fantazie. Fragmenty původního povrchu mají hnědavější rozlišitelný pevný povrch. Zde by byly ideální podmínky pro odlití obou stran soklu sádro-lukoprenovou formou a zhotovení dvou sádrových odlitků. Jeden odlitek by sloužil jako dokumentační vodítko, kde by se jen barevně zmapovala dochovaná místa povrchu modelace. Na druhém odlitku bych doporučoval provedení plastické rekonstrukce. K té by jistě bylo nutné mít i kresebné a fotografické dokumentace podobných děl a spolupracovat s dalšími odborníky. Ani jsem se nepokoušel toto během restaurování navrhnout. Šetrnost současných separačních technologií při odlévání vzácných památek jsme s vynikajícími štukatéry pány Líbaly (otec a syn) dokázali při odlévání dvou figur a hlavy na portále v Předklášteří u Tišnova z roku 1230 a při odlévání dvou gotických soch (datace 1330) z katedrály sv. Petra a Pavla v Brně. Díky vlastnostem nových separačních materiálů zde nedošlo k žádné újmě památky. Rekonstrukce by v podstatě byla plastickým propojováním zachovalých bodů na vnější i vnitřní modelaci za stálé kontroly na prvním odlitku. Zjištění, jaká byla další sochařská výzdoba portálu, by

bylo určitě zajímavé a napomohlo by bádání o vzniku portálu. U profilovaných plintů pod těmito sokly končí opuka. Právě čelní strana plinty pod soklem se šířící je menší, aby další pravá plinta, nyní dochovaná jen ve fragmentu za cihlovým pilířem, mohla být lépe provázána. Níže pod plintami je pískovec. Pískovcové sokly jsou složeny z rozličných dílů kamene bez ohledu na spárořez. Úroveň práce je zde ve velkém kontrastu proti kvalitě práce z opuky. Je otázkou, proč zde nebyly použity také opukové kvádry. Pískovec je asi až z druhotného osazení portálu. Uvnitř tohoto zdíva vpravo je stále zazděný hrubý větší kus červeného pískovce, který byl na kostele také použit. Pod těmito sokly jsou velké ploché desky z černého amfibolitu. Od nich jdou až do země jen cihelné pilířky. Základ, který jsme odhalili vlevo v zemi, je z několika velkých kamenných desek a je až předimenzovaný. Oproti tomu na pravé straně v zemi žádný základ nebyl a cihly stály v písku, kde byly jen volně ložené, neprovázané dva menší neopracované kameny. V zadním zdivu stěny byla po vykopání písku ještě velká dutina. Nový základ jsme vyzdili ze starých, stále velmi kvalitních cihel. Je zajímavé, že zde nohama kolmo k čelu tohoto pravého pilíře leží v zemi kostra. Při výkopu na nový pilíř, který probíhal za přítomnosti archeologa, bylo vidět před pilířem v zemi na hraně výkopu nohy kostry končící někde v oblasti kolen nebo snad s částí holenních kostí. Další část nohou měla být už pod portálem, ale žádné kosti dolní části nohou zde už neležely. Nejsem si jistý, zda je souvislost mezi neexistencí zá-

Obr. 19: Zábोří nad Labem, kostel sv. Prokopa: a – levá střední část portálu. Fragment kvádříku s narysovanou konstrukcí kružnic (stav po sejmutí druhotných omítek v roce 2002); b – část kvádříku s fragmentem vyryté konstrukce kružnic (stav před opětujícím osazením v roce 2003).

kladu v tomto místě a hrobem. Uvnitř kostela dole při vstupu vpravo je otevřená sonda z dřívějších průzkumů. Tím je stále odhalena patka jednoho sloupu. Kámen okolního zdiva je doslova strávený požárem. Je červený a na dotek ruky se sype. Spojující materiál kamenů je zde místy jen ztvrdlá suchá hlína. Spálený kámen je natřený tmavou hmotou, podle Ing. Bayera přírodním dehtem. Původně jsme se domnívali, že je to izolace proti vlhkosti, ale je to spíše pokus o povrchové zpevnění po požáru. Zadní zdivo portálu je zde velmi narušené. Ing. Sommer prováděl průzkum na obou stranách. Já jsem tady musel vnikat do uvolněných spár zdiva, abych tam zavedl injektážní trubky. Některé opukové kvádry na pravé straně byly velmi uvolněné, až pohyblivé. Proto jsem mohl vidět, že boční strana jednoho kvádrů je velmi čistě rovně opracovaná jako pro lícové uplatnění. Na druhé straně vlevo jsem při čištění dutin v kvádřovém opukovém zdivu našel uvnitř větší úlomek cihly.

Zadní strana horního oblouku archivoly portálu je uvnitř doslova vyboulená před líc zdiva. Kámen byl překrytý chudou omítkou, kterou jsem musel částečně sejmut, abych mohl zavést injektážní trubky a celou klenbu a zdivo vyklínovat a zpevnit. Byla zde dvě překvapení. V klenbě chyběly dva kvádry a otvory po nich byly velice ležérně vyzděné kousky cihel a sutí na chudou maltu. Na kamenech klenby byly lišejníky, dobře zachované a konzervované pod maltou. Některé jsou stále maltou zakryté, protože jsem maltu snímal jen na nutných místech. Jsou asi z doby, kdy kostel byl dlouho vypálenou ruinou bez střechy a i uvnitř kostela už zdivo porůstalo lišejníky.

Hlavice u oken, které jsou viditelné z kůru, vzbuzují otázku svou nesourodostí s celkem. Každá z těchto hlavice je

Obr. 20: Zábोří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Pravá spodní část portálu. Pod patkami sloupů fragmenty plastické výzdoby soklů (stav před restaurováním v roce 2002).

Obr. 21: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Pravá spodní část portálu, sokl pod prostředním sloupkem – reliéf sirény (stav po restaurování v roce 2005).

mistrovským kamenickým kusem, hlavně boční a středová. Netvoří však harmonickou sounáležitost jednotně tvořeného díla. Podle mého názoru tedy část kostela, nyní nazývaná „bývalou předsíní“, je sice složena z prvků, které jsou románské, ale – zejména hlavice – nebyly vyrobeny přesně pro místo, kde jsou nyní osazeny, ani aby spolu sousedily. Pouze se již někde vyrobené nebo i dříve použité pro tento účel tak trochu hodily, a proto zde byly použity. Už zasazení hlavice na bočních stranách oken ukazuje, že vše je jaksi jen sestaveno, aby výsledek plnil účel. To se potvrdilo i dále. Pro zavěšení bočních stran archivoly, které jsou za cihlovými pilíři, jsme vrtali otvory nahoře uvnitř kostela, které šly směrem ven šikmo dolů. Při vrtání nás zarazila krásná pryskyřičná vůně dřeva. To vrtací korunka na kámen

Obr. 22: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Pravá spodní část portálu, stav zdiva po vyčištění spár v roce 2003. V otvoru uvnitř zdiva červený pískovec, ze kterého jsou sloupky arkádových oken, vpravo siréna.

Obr. 23: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Až předimenzovaný základ pod levou stranou portálu (archeologická sonda v roce 2003).

zahřívala trám uvnitř zdiva, když jej nemohla provrtat. Tím jsme zjistili přítomnost asi velmi zachovalé kleštiny. Vrt jsme posunuli. Na čele cihlového pilíře vrt vyšel ven asi ve výši hlavic oken. Dělníci osadili táhla a já šel později zazdít otvor. Uvnitř jsem si vzadu mezi cihlami všiml hranatého kvádru kamene. Po proměření jsem zjistil, že je to hlavice, osazená uvnitř na boční straně okna. Hlavice není v řezu půlkruhová, ale rohová, pouze čtvrtinová. Plocha, která se v otvoru objevila, je jedna z jejích bočních stran. Viditelná část hlavice je otočena do vnitřku kostela. Dále směrem ven je klenební pas lunetového okna. Dříve jsme se domnívali, že další část hlavice je skrytá pod tímto pasem. Otvor k táhlu ukázal, že tato část neexistuje. O druhotnosti použití alespoň této hlavice je to, doufám, dostatečný důkaz. Těžko

Obr. 24: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Pravá strana portálu, kde nebyl pod předním pilířem téměř žádný základ. Hluboké dutiny v zadním zdivu základu (stav v roce 2003).

Obr. 25: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa: a – vnitřní strana horní části portálu. Stav po rozebrání varhan a technickém zabezpečení klenby archivoly v roce 2004. Viditelné injektážní trubky. Nad cihelnou vyzdívkou dole viditelný spodní pas archivoly; b – vnitřní strana klenby archivoly. Viditelné růžice suchého lišejníku asi z přelomu 17. a 18. stol., kdy kostel byl v troskách (stav po sejmutí druhotné omítky v roce 2004).

mohla čtvrtinová hlavice osazená jednou rovnou plochou směrem ven být součástí otevřeného arkádového okna. Jestliže se ukáže, že tento prostor byl složen z druhotně využitých prvků včetně portálu, myslím, že na jeho zajímavosti ani hodnotě se nic nemění, ale spíše podněcuje k hledání, odkud bylo vše získáno a proč zde sestaveno. Na průčelí a bocích kostela jsou cihlami provizorně zazděné sondy z předešlého průzkumu z roku 1971. Okolo je na zdivu z kamenných kvádrů opadaná omítka a kvádry jsou dobře viditelné. Za cihelnými zazdívkami se dobře mohou určit spodní hrany patek sloupů, které zde byly nalezeny. Předpokládá-

Obr. 26: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa: a – průčelí kostela, pravá strana. Šipka označuje místo, kde je uvnitř hlavice (stav v roce 2002); b – okení hlavice uvnitř kostela. Kalich hlavice není půlkulatý, ale pouze čtvrtinový (stav v roce 2002); c – otvor v cihelném zdivu pro stahovací táhlo na zavěšování boků archivoly u pravého okna průčelí. Vzádu viditelná kamenná ploška, která je boční stranou čtvrtinové románské hlavice (stav v roce 2004).

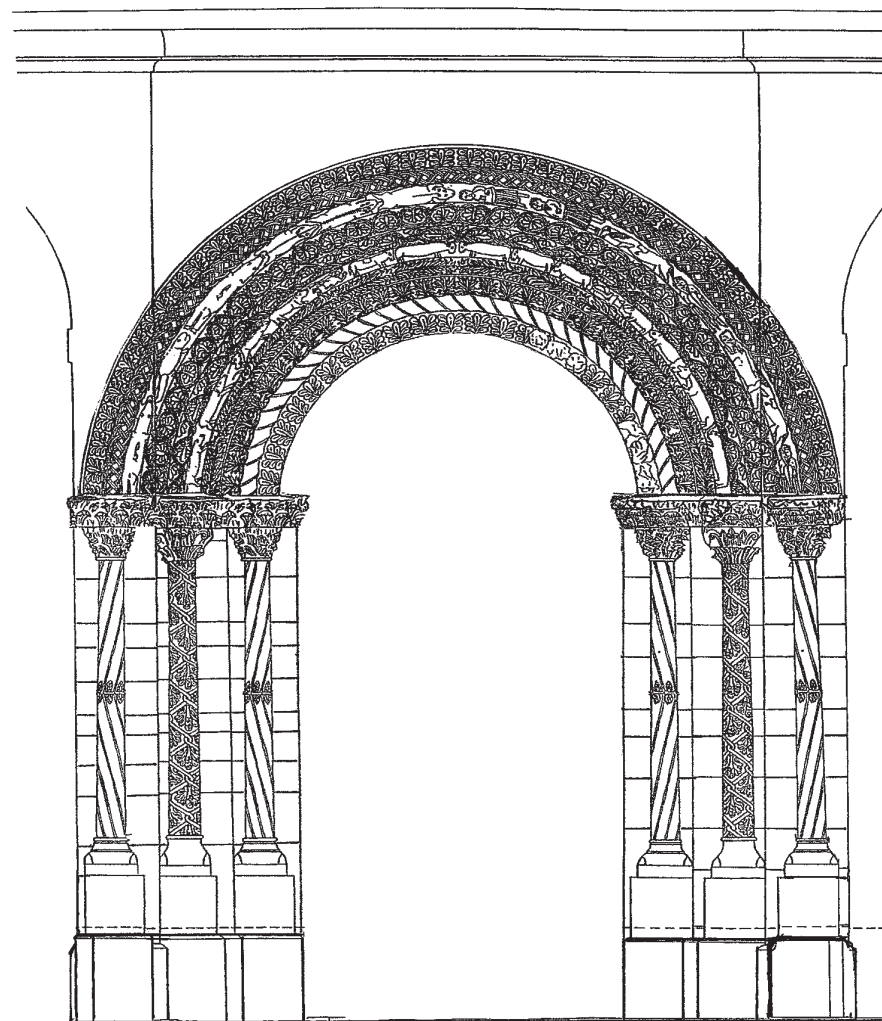
dám, že pod rovinou mezi patkami sloupů měly být parapetní římsy, nad kterými by byl otevřený otvor oken a měly by zde být patrné, ale nebyly tu nalezeny. Nebyly-li tehdy z nějakého důvodu osazeny, tak snad horní plochy a hrany vrchní řady kvádrů v těchto místech by byly nějak poznamenané určitým namáháním po dobu, kdy zde byla otevřená arkáda, nebo alespoň se nějak lišily od kvádrů, které ihned pokračují nahoru v prostoru zazděného snad původně otevřeného otvoru okna. Není zde ani odlišná spára a celé zdivo je úplně stejné, včetně míry povrchové koroze všech kvádrů dole i nahore, jako kdyby zde otevřená arkádová okna nikdy nebyla a kvádry byly zděné v jednom zátahu.

Během restaurování jsem zajistil maximum všech vzorků a materiálů, které jsem při restaurování sejmul nebo jinak nalezl. Tyto materiály jsou popsány a uloženy v krabících na kůru, který nyní bez varhan není funkční. V přízemí zvonice na severní straně od kostela jsem zřídil menší lapidarium, kde jsem uložil všechny kameny objevené během práce. Mezi roky 2002–2003 byl rozebrán na doporučení Ing. Rineše štít kostela. Štít byl většinou vyzděný z klenbových cihel z rozebrané klenby lodi kostela – předsíně. Bylo zde zazděno také několik kamenných bloků, rovněž se našlo několik profilů. Také bylo dokumentováno mírně za-

hnuté hranaté ostění z červeného pískovce, které bylo v blízkosti naproti kostelu už dříve vykopáno při instalaci plynu.⁴⁾ Kamenů prý bylo tehdy vykopáno více, ale byly bohužel odvezeny. Všechny nyní objevené kameny jsou uloženy ve zvonici.

Jako restaurátor pracující na místě jsem se snažil udělat maximum pro další poznání zábořského portálu. Při práci jsem měl stále na mysli slova Dr. Muka k restaurátorům: „Restaurujte tak, aby bylo možno i dále na památce bádát a aby měla stále vypovídací schopnost.“ Vždy o to usiluji. Celou kompozici portálu jsem se restaurováním snažil prezentovat tak, aby původní stav, rozměry, konstrukce a historický vývoj byly čitelné nejen odborníkovi, ale i laikovi. Za roky práce zde jsem poznal, jak velký je zájem badatelů, veřejnosti, obecní správy i místních občanů o tuto památku. Přesto otázky kolem portálu v Záboří nad Labem zdaleka nejsou vyřešeny, je třeba další účasti a spolupráce badatelů různých profesí, aby se poznání této problematiky prohloubilo.

4) Za tuto spolupráci děkuji Ing. Sommerovi.

Obr. 27: Záboří nad Labem, kostel sv. Prokopa. Pracovní pokus o sestavení proporcí portálu složením rozstřihaných částí výkresu čelního pohledu. Chybí spodní pas archivoly, který byl do roku 2004 zazděn (kresba J. Bradna).

ERKENNTNISSE DES RESTAURATORS GEWONNEN BEI DER RESTAURIERUNG DES ROMANISCHEN PORTALS DER KIRCHE DES HL. PROKOPIUS IN ZÁBOŘÍ AN DER ELBE

In den Jahren 2002–2005 verlief in der Kirche des hl. Prokopius in Záboří nad Labem die Restaurierung des romanischen Portals aus dem Jahre 1170. Die Verzierungen des Portals ist sehr reich, gebildet von pflanzlichen Dekorationsstreifen, Reliefgestalten und Tieren. Der Restaurator beschreibt in dem Artikel besonders die Untersuchungserkenntnisse, die er im Laufe der Arbeit gewonnen hat und legt sie den Forschern – Spezialisten vor. Die Einfassung des Portals ist höchstwahrscheinlich sekundär und auch die Zeit der Entstehung des angeblichen Arkadenvorraums wird ständig geprüft. Das Portal ist romanisch, ursprünglich, aus Plänerkalk, der höchstwahrscheinlich in Praha/Prag auf dem Weißen Berg gefördert wurde. Hier wurde es vielleicht auch gemeißelt. Die zeitgenössische Platzierung ist erst sekundär. Das Portal wurde einigemale sehr beschädigt, besonders bei dem Brand der Kirche im Jahre 1639. Bei der Renovierung, die etwa nach siebzig Jahren folgte, wurden anstelle Außenpfeiler Pfeiler aus Ziegeln angemauert, um die Stabilität zu sichern. Das Portal wurde im 19. Jahrhundert umfangreich renoviert, leider wurde der weiche Plänerkalk mit dem fast reinen grauen Zement gekittet. Die absolute Verschiedenheit dieser Materialien verursachte später weitere Beschädigung und Verluste. Aus dieser Zeit stammt auch die heutige rechte Säule auf der rechten Seite. Es ist ein Betonabguss der Säule an der gleichen Stelle links. Vor dem Beginn der gegenwärtigen Restaurierung war das Portal völlig im Havarie-Zustand. Es musste umfangreich injiziert, verfestigt, durch Zuganker zusammengezogen und Fundamente auf der rechten Seite, wo sie fast nicht existierten, mussten neu aus dem alten Material gemauert werden. Das Portal wurde in der Zeit gebaut, in der das Terrain höher war. Heutzutage ist das Terrain etwa um 60 cm niedriger und diese Höhe gleichen Ziegelpfeiler unter dem Portal aus. Das Portal war

ursprünglich durchgehend, ohne das Tympanon. In der barocken Zeit wurde es zugemauert und eine Tür mit der Steinumrahmung wurde eingebaut. Bei der Abnahme des sekundären Verputzes von dem hinteren Steinmauerwerk des Portals wurde ein Quader mit dem Fragment der eingeritzten Konstruktion der Kreise gefunden. Über dem oberen Teil des Portals wurde in der barocken Zeit ein Mauerwerk angemauert, das rissig geworden ist und das Portal sehr belastet hat. Es wurde deswegen auseinander genommen. Über das Portal wurde ein Verstärkungsgurtbogen vermauert und das Mauerwerk wurde wieder im ursprünglichen Charakter gebaut. Die gegenwärtige Oberfläche des Portals wird nicht nur von dem ursprünglichen Plänerkalk gebildet, der schon ursprünglich mit dem gelben Anstrich angestrichen wurde, sondern von der Zusammensetzung von etwa elf Materialien, mit denen das Portal im Laufe der Jahrhunderte instandgesetzt wurde. Es überwiegt roher Mörtel aus dem 19. Jahrhundert, mit dem ganze Streifen der Archivolve ergänzt oder auch rekonstruiert wurden. In dem Artikel sind die restauratorischen Methoden nur kurz angedeutet. Die Restaurierung wurde überwiegend mit dem künstlichen Plänerkalk auf die Galerie-Art durchgeführt. Auf dem unteren Streifen der Archivolve befinden sich Gestalten, die man nicht sehen konnte, weil sie durch eine barocke Ziegelausmauerung des ursprünglichen Durchgangs im Portal bedeckt wurden. Deswegen wurde die Ausmauerung nach innen geschoben und die Figuren enthüllt. Dieser Streifen ist aus einem anderen Material als das übrige Portal. Er wurde in die Archivolve wahrscheinlich bei dem sekundären Versetzen zugegeben. Der Restaurator ist, von der bildhauerischen Hinsicht aus, der Meinung, dass dieser Teil, was die Autorschaft betrifft, mit der Bildhauerverzierung der Fassade des Judith-Turmes zusammenhängt.

Weiter wird der Charakter und die Modellierung der Kapitelle und gewundenen Säulen beschrieben, die prunkvolle Kunstwerke sind. Hinter den Säulen auf dem Quadermauerwerk wurden Zeichnungen von Tieren und Menschen eingetritzt. Bei der Restaurierung wurde die Kante des ursprünglichen Durchgangs klar abgegrenzt und es ist die Verschiedenheit des ursprünglichen Plänerkalkmauerwerkes und der Mörtelvermauerung lesbar. Auf den Sockeln der Säulen auf der degradierten Oberfläche hat Dipl.-Ing. Jan Sommer bei der baugeschichtlichen Untersuchung Fragmente der Reliefs einer Sirene, eines katzenartigen Raubtieres und wahrscheinlich eines Stieres erkannt. Der Restaurator beschreibt ihre mäßige Galerien-Retusche und die Sehnsucht diese Reliefs abgießen zu dürfen und auf den Gipsabgüssen ihre Modellierung-Rekonstruktion zu machen. Der untere Teil des Portals ist nicht mehr aus Plänerkalk, sondern aus Sandstein, in einer sonderbaren Zusammensetzung der Quader, die im Widerspruch zu der handwerklichen Vollkommenheit des oberen Teiles steht. Zu beiden Seiten des Portals sind an den Ziegelpfeilern Fragmente der Kapitelle immer der dritten Außensäulen, die nicht mehr existieren, sichtbar. Auf der Innenseite des Portals oben ist eine sehr legerere Art des sekundären Aufbaus des Portals und die noch weniger verantwortliche Art der früheren Instandsetzungen sichtbar. Unter dem Verputz haben sich hier Flechten etwa aus dem Jahre 1700 erhalten, als der Bau eine Ruine war. Auf der unteren Innenseite des Portals, besonders auf den freigelegten Seiten, sind auf den verbrannten rot gewordenen Steinen Spuren der Brände sehr bemerkbar.

An der Stirnseite der Kirche, wo sich das Portal befindet, sind zwei Lünettenfenster platziert. Sie sind von der Innenseite von der Empore zugänglich. Bei den Fenstern befinden sich schöne Seiten- und Zentralkapitelle, die aber, was die Form betrifft, nicht zusammenhängen. Die mittleren sind gewaltig dreidimensional, die Seitenkapitelle sind aus einem anderen Material und der Voraussetzung nach, sollten sie halbrund sein. Bei der Verklemmung der Füße der Anker in den äußeren Ziegelpfeiler hat sich in der Mauertiefe eine Fläche des bearbeiteten Sandsteinquaders gezeigt. Nach der Ausmessung hat sich gezeigt, dass es sich um den Seitenteil des Fensterkapitells aus der Laibung handelt, das aber nicht halbrund, sondern ein nur viertelkreisförmiges Eckkapitell ist. Es ist wohl ein genügender Beweis, dass zum Bau dieses Teils der Kirche romanische Elemente, das Portal einschließlich, verwendet wurden, die für diesen Bau geeignet waren, aber für ihn ursprünglich sicherlich nicht hergestellt wurden. Diese Feststellung bestätigt einen neuen Weg der Forschung, der auch von den Entdeckungen in anderen Fächern angeleitet wurde. Es ist ein Suchen, wo und wann die hier verwendeten Elemente ursprünglich hergestellt wurden und warum von ihnen in Zábore ein Teil der Kirche zusammengestellt wurde. An der Stirnwand und an den Seiten befindet sich unter dem abgefallenen Verputz entdecktes Quadermauerwerk. Falls sich hier irgendeinmal geöffnete Arkadenfenster, später zugemauert, befanden, sollte diese Bauentwicklung hier bemerkbar sein. Das Mauerwerk ist aber nicht unterbrochen, gebaut in einem Zug, was bedeutet, dass sich hier die geöffneten Arkadenfenster nie befanden. Zum Schluss konstatiert der Restaurator, dass er bemüht war, das restauratorische Werk hier, außer anderem, so zu präsentieren, damit hier nicht nur die Entwicklung des Denkmals, sondern auch seine Baukonstruktion klar lesbar ist.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Zustand der Stirnwand der Kirche vor dem Beginn der Restaurierung im Jahre 2002 (alle Aufnahmen J. Bradna).

Abb. 2: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Zustand des romanischen Portals vor dem Beginn der Restaurierung im Jahre 2002.

Abb. 3: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Zustand des romanischen Portals nach der Beendigung der Restaurierung im Jahre 2005.

Abb. 4: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Zustand der Archivolte vor dem Beginn der Restaurierung im Jahre 2002.

Abb. 5: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Zustand der Archivolte nach der Beendigung der Restaurierung im Jahre 2005.

Abb. 6: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Linke Seite der Archivolte, Zustand im Verlauf der Restaurierung im Jahre 2003. Unter dem Tier aus Zement unten bei dem Kapitell ein Fragment des ursprünglichen kleineren Tieres aus Plänerkalk. Unter der unteren senkrechten Palmette über dem Kapitell ein Basis-Eckblatt. Diese Eckblätter abschließen nur Streifen, die sich über den Ecken der unteren Architektur befinden.

Abb. 7: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Linke Seite der Archivolte, Zustand während der Abnahme der starken sekundären Zementschicht auf dem Taustab im Jahre 2003, klar sichtbar sekundäre Modellierung-Ergänzungen. Rechts schon zum Teil enthüllte Figuren des unteren Streifens.

Abb. 8: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Rechte Seite der Archivolte, Zustand am Anfang der Restaurierung im Jahre 2003. Der Teil mit Reliefs der Hunde hat am besten erhaltene Oberfläche. Links in der klaffenden

Spalte sind Einschnitte des Meißels sichtbar. Rechts von den Hunden ist keine Spalte – zwei Streifen sind hier aus einem Stück Stein.

Abb. 9: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Rechte Seite der Archivolte, Zustand im Verlauf der Restaurierung im Jahre 2003. Eine plastische Teil-Retusche. In den Spalten verkittete Röhren für die Tiefeninjizierung.

Abb. 10: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Oberer Teil der Archivolte in der Mitte, eine männliche Gestalt im langen Kleid.

Untersuchungs sonden in der sekundären Oberflächen-Zementkruste (Zustand im Jahre 2004).

Abb. 11: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Rechter Teil der Archivolte, Gestalt eines Bewaffneten, rechts sichtbare sekundäre Ergänzungen aus Beton (Zustand im Verlauf der Restaurierung im Jahre 2005).

Abb. 12: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Unterer Streifen der Archivolte, linke mittlere Gestalt eines Mannes nach der Freilegung und Beendigung der Restaurierung im Jahre 2005.

Abb. 13: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Unterer Streifen der Archivolte in der Mitte, das Haar der männlichen Gestalt (Zustand im Verlauf der Restaurierung im Jahre 2005).

Abb. 14: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Obere Fläche des Portals während der einstweiligen Freilegung bei der Rekonstruktion des sekundären Mauerwerkes (Zustand im Jahre 2004).

Abb. 15: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Linker mittlerer Teil des Portals (Zustand vor der Restaurierung im Jahre 2002).

Abb. 16: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Linker mittlerer Teil des Portals. Rechts eine sichtbare Kante des Durchgangs des Portals. Links ein Ziegelpfeiler, der die dritte, durch eine Spalte abgegrenzte Säule ersetzt (Zustand nach der Restaurierung im Jahre 2005).

Abb. 17: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Linkes inneres Kapitell der Säule. In der Mitte des Kelches des Kapitells sichtbare Einschnitte, die seine Plastizität erhöhen. Sichtbare tiefe durchgeschnittene Furchen in Akanthusblättern (Zustand nach der Restaurierung im Jahre 2005).

Abb. 18: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Fragment des Kapitells der linken Außensäule erhalten im sekundären Ziegelpfeiler (Zustand im Verlauf der Restaurierung im Jahre 2004).

Abb. 19: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius: a – linker mittlerer Teil des Portals. Fragment eines Quaders mit der aufgezeichneten Konstruktion der Kreise (Zustand nach der Abnahme des sekundären Verputzes im Jahre 2002); b – Teil eines Quaders mit dem Fragment der eingekratzten Konstruktion der Kreise (Zustand vor dem wiederholten Versetzen im Jahre 2003).

Abb. 20: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Rechter unterer Teil des Portals. Unter den Basen der Säulen Fragmente der plastischen Verzierung der Sockel (Zustand vor der Restaurierung im Jahre 2002).

Abb. 21: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Rechter unterer Teil des Portals, Sockel unter der mittleren Säule – Relief einer Sirene (Zustand nach der Restaurierung im Jahre 2005).

Abb. 22: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Rechter unterer Teil des Portals, Zustand des Mauerwerkes nach der Reinigung der Fugen im Jahre 2003. In der Öffnung im Inneren des Mauerwerkes roter Sandstein, aus dem die Säulen der Arkadenfenster verfertigt wurden.

Abb. 23: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Ein fast überdimensioniertes Fundament unter der linken Seite des Portals (archäologische Sonde im Jahre 2003).

Abb. 24: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Rechte Seite des Portals, wo vor dem vorderen Pfeiler fast kein Fundament war. Tiefe Höhlen im hinteren Mauerwerk des Fundaments (Zustand im Jahre 2003).

Abb. 25: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius: a – Innenseite des oberen Teiles des Portals. Zustand nach der Zerlegung der Orgel und der technischen Sicherung des Gewölbes der Archivolte im Jahre 2004. Sichtbare Injizierungsrohre. Über der Ziegelausmauerung unten der untere Streifen der Archivolte sichtbar; b – Innenseite des Gewölbes der Archivolte. Sichtbare Rosen der trockenen Flechte etwa aus der Wende des 17. und 18. Jahrhunderts, als die Kirche in Ruinen war (Zustand nach der Abnahme des sekundären Verputzes im Jahre 2004).

Abb. 26: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius: a – Kirchenfassade, rechte Seite. Der Pfeil bezeichnet die Stelle, wo sich innen ein Kapitell befindet (Zustand im Jahre 2002); b – Fensterkapitell im Inneren der Kirche. Der Kelch des Kapitells ist nicht halbrund, aber nur viertelkreisförmig (Zustand im Jahre 2002); c – Öffnung im Ziegelmauerwerk für eine Zugstange für die Aufhängung der Seiten der Archivolte bei dem rechten Fenster der Stirnwand. Hinten ist eine steinerne Fläche sichtbar, die die Seitenwand des viertelkreisförmigen romanischen Kapitells ist (Zustand im Jahre 2004).

Abb. 27: Zábore nad Labem, Kirche des hl. Prokopius. Arbeitsversuch um die Zusammensetzung der Proportionen des Portals durch die Zusammenstellung der zerschnittenen Teile der Zeichnung der Frontalansicht. Es fehlt der untere Streifen der Archivolte, der bis zum Jahre 2004 vermauert war (Zeichnung J. Bradna).

(Übersetzung J. Kroupová)